

Martin Kirigin OSB

ZA ČEŠĆE PRIČEŠĆIVANJE POD OBJEMA PRILIKAMA

U prošlom je broju SB navedeno mnogo stvari koje mogu dovesti do dubljeg shvaćanja i proživljavanja liturgijskog a naročito euharistijskog života. S pravom je zapaženo da se tu premalo govorilo o svemu Božjem narodu i njegovu sudjelovanju u našem zajedničkom bogoslužju. I zaista je skoro sve bilo upravljeno u prvom redu svećenicima, i to namjerno. Liturgijska će obnova dublje zahvatiti obične vjernike tek kada njezinu važnost i duhovnu korist najprije osjete i shvate predsjedajući joj liturzi. Iluzorno bi bilo očekivati od bilo koje liturgijske zajednice nešto u čemu je ne povede onaj koji joj je od Boga dan kao vodeći liturg. Kako je to suvišno dokazivati, možemo prijeći na razmatranje onih nastojanja koja će svim vjernicima pružiti mogućnost dubljega liturgijskog doživljavanja i njegova prenošenja u svagdanji život. Među tim se sredstvima bez sumnje ističe primanje svete pričesti koja nas najuže povezuje s Kristovom žrtvom i njezinom snagom. U tu se svrhu svatko mora subjektivno uvijek što bolje pripremiti, ali je važno da mu to blagovanje i objektivno pruži sve ono što taj najsvetiji obred sadrži. Uz svjesno sudjelovanje čitavom misnom slavlju svakome od velike pomoći može biti i pričješćivanje pod objema prilikama.

1. Nekoliko načelnih misli

Na taj obred možemo gledati s više vidika koji na nj bacaju svoju posebnu svjetlost. Najvažniji je biblijski, *evanđeoski vidik*. Sinoptici, a i sv. Pavao (1 Kor 10,16-18; 11,23-29), svjedoče da nam je Isus svima kao svoj spomen-čin ostavio svoju nekrvnu žrtvu pod prilikama posvećenog kruha i vina. Kod svake se mise sada glasno čuju njegove riječi: „Uzmite i jedite svi. . . Uzmite i pijte svi”. Dogmatska nas spekulacija uči da je i pod samo jednom tom prilikom Isus živ, čitav i nerazdijeljen. Zato ga se može primiti u samom posvećenom kruhu, kao i u samom posvećenom vinu (npr. bolesnik koji bi teško mogao progutati svetu hostiju). No sveta pričest nije samo Isusov posjet vjerničkoj duši, što se naglašavalo i naglašuje kada se na euharistiju u prvom redu gleda kao na stvarnu Isusovu prisutnost u posvećenom kruhu. Njemu zato ide naše klanjanje, njega pohađamo i za njim čeznemo kad je taj posvećeni kruh zatvoren u svetohraništu ili izložen na javno klanjanje vjernika.

Nijedan kršćanin neće sumnjati u tu stvarnost, ali je pitanje da li nam takvo pretežno gledanje pruža sve bogatstvo najvećega Božjeg dara ljudima. Kristovu želju, a zapravo zapovijed, ne ispunjuje onaj koji se svom Spasitelju u euharistiji samo klanja, jer nam nije rečeno: „Uzmite i klanjajte se” nego „Uzmite i jedite”. Svetu pričest valja uzimati kao hranu svoje duše, kao pravo jelo, blagovanje i zajedničku gozbu s braćom. U tu je svrhu dosta pričestiti se samim posvećenim kruhom. No euharistija nam je dana ne samo kao duhovno jelo već najprije kao *nekrvna žrtva*, što iz evanđelja odjekuje u posvetnim riječima svake mise: „Ovo je moje tijelo koje će se za vas predati. . . Ovo je kalež moje krvi novoga i vječnoga saveza koja će se proliti za vas i za sve ljude na otpuštenje grijeha”. Sveta je misa, dakle, i s njom nedjeljivo združena pričest svima pružena kao *blagovanje* nekrvne žrtve. Njom je Krist Gospodin obredno na zadnjoj večeri unaprijed izvršio i prikazao Ocu svoju krvnu žrtvu na križu. Stoga su kod posvećenja kruha i vina riječi glagolske radnje ostale u budućem vremenu, ali po filološkim zakonima aramejskog jezika, u kojemu su prvi put bile izgovorene, i još više prema Spasiteljevoj volji i odredbi one se mogu uzeti i u sadašnjem vremenu. I stoga je s pravom u lekcionaru stavljen prijevod u tom vremenu: „. . .koje se za vas predaje. . . koja se za vas proljeva” (Mt 26,28; Mk 14,24; Lk 22,19-20). Sv. Pavao isto posve konkretizira za svaku misu i pričest: „Doista, kad god jedete ovaj kruh i pijete čašu, smrt Gospodnju navješćujete, dok on ne dođe” (1 Kor 11,26). Crkva to prihvaća i nakon posvećenja izražava usklikom: „Tvoju smrt, Gospodine, (ovim) naviještamo”.

Kao što je — po Očevoj volji kojoj se Sin rado podložio jer je svoje do kraja ljubio (usp. Iv 13,1) — naše spasenje moralo biti izvršeno Kristovom smrću na križu, s kojeg je iz njegova tijela potekla i presveta mu krv, tako su *potrebni kruh i vino* za nekrvnu žrtvu koja je obredno bila izvršena kod ustavnoljenja euharistije i sada se ta ista žrtva u svetoj misi izvršuje neprestano do svršetka svijeta. U posvećenom kruhu i vinu nije samo otajstveno prisutan Krist nego se po njima on i sada nekrvno žrtvuje za trajno naše spasavanje i posvećenje. Sretni smo što je dogmatsko naučavanje napustilo nekadašnje jednostrano naglašavanje stvarne Kristove prisutnosti pod posvećenim prilikama kruha i(li) vina, a vratilo se sveobuhvatnom crkvenom gledanju na misu kao u prvom redu na žrtvu i na pričest kao na *blagovanje te žrtve*. Dosta je u tu svrhu pogledati bilo koji dogmatski priručnik sada i taj isti prije par desetljeća. Kad liturgijski pokret — bolje rečeno, Duh Sveti po njemu — ne bi u Crkvi bio proizveo ništa nego to, već bi mu se moralo priznati ogroman utjecaj na crkveno naučavanje i življenje, što nije od male važnosti.

Valja uvijek nositi duboko u svijesti: kao što su za Kristovu nekrvnu žrtvu na zadnjoj večeri bili potrebni kruh i vino, tako su jednako nužni i za tu istu na oltaru. To je toliko istina da žrtva svete mise ne bi bila obavljena, kad bi misnik posvetio samo kruh (npr. u slučaju da mu odmah nato pozlije, a tada mora bilo koji svećenik nastaviti posvećenje vina). Slijedi to iz Kristova postupka i naredbe. No iz toga se još može zaključiti: u najmanju ruku je prikladno, a može se reći i naravno, da i svi pozvani tu *euharistijsku žrtvu blaguju na onaj način* kako je

to Isus sa svojim učinio i naredio na zadnoj večeri. Stoljećima se tako, sve do 14. stoljeća, redovito posvuda činilo, a u istočnoj se Crkvi još i sada čini. O tome imamo krasnih tekstova, a evo jednog iz časoslova (str. 1919): „(Isus govori:) 'Dođite, blagujte moje tijelo koje vas poput kruha hrani svojom snagom; i pijte moju krv koja vas u nauci poput vina veseli i vodi k pobožanstvenjenju; jer sam za vaše spasenje na čudesan način krv združio s božanstvom' ” (Prokopije Gazijski).

Kad je kasna skolastika išla u sva moguća distingviranja, a i pod utjecajem sve većeg udaljivanja službeničkog svećenstva od nosilaca sveopćeg svećeništva, počeo je prevladavati običaj da se obični vjernici pričešćuju samim prilikama posvećenog kruha. Razvoj je išao i dalje pa se pričest sve više napuštala, a i za kruh se obično uzima njegov tako tanki sloj da se takvo uzimanje jedva i doživljuje kao blagovanje. Čak su bili i osuđivani oni koji su tražili pričest i pod prilikama posvećenog vina (kaležnjaci). Ako ništa drugo, najviše je stradala *sakramentalna znakovitost* i s njom sve ono što ona znači u našem bogoslužju. Stoga novi misal kaže: „Sveta pričest, što se tiče znaka, ima puniji oblik kad se prima pod objema prilikama. U tom obliku savršeniije odsijeva znak euharistijske gozbe, jasnije se izražava odluka kojom je Novi i vječni savez potvrđen u Gospodinovoj krvi, a tako i veza između euharistijske gozbe i eshatološke gozbe u kraljevstvu Očevu” (OURM 240).

Teolog M. Auge dodaje: „U pričesti pod objema prilikama sakramentalni obred dobiva izvorno ustrojstvo kojim ga je Krist ustanovio. No ne radi se jedino o materijalnoj vrijednosti kako je ustanovljen sakramentalni znak. Pričešću pod objema prilikama omogućeno nam je istaknuti niz biblijskih i teoloških vrednota koje osvijetljaju euharistijsko otajstvo: euharistija je žrtvena gozba (1 Kor 10,16-22; 11,20) u vezi s povijesno-simboličnim sadržajem biblijskih gozbi; povijest je spasenja uokvirena u dvije velike početne gozbe Staroga saveza (Pasha i žrtva na Sinaju) i s gozbom Novog saveza, a te su sve usmjerene prema eshatološkoj gozbi na kraju vremena. Vino izražava svečani značaj biblijske gozbe (Ps 23,5; 104, 15; Suci 9,13; Izr 9,2). Piti vino iz čaše na Kristovoj večeri podsjeća na eshatološku dimenziju te čaše (Mt 26,27-29; Lk 22,17-18): slijedeća gozba, kod koje će on biti sa svojim učenicima, bit će eshatološka gozba koju je (zadnja) Večera anticipirala. Konačno, kalež nagoviješta Novi i vječni savez između Boga i ljudi koji je zapečaćen Kristovom krvlju (Heb 9,15-22)”. (v. „Anamnesis. Euharistija, teologija i povijest slavljenja”, Marietti 1983, 280).

2. Daljnja obrazloženja

Navedimo i *životni razlog* koji vojuje za pričest pod objema prilikama. Kod toga mislimo konkretno na onu svrhu zbog koje je Krist euharistiju i ustanovio. Na temelju njegova čuda kad je pet tisuća ljudi nahranio s pet hljebova i slijedećeg govora u Kafarnaumu (Iv 6) možemo zaključiti da euharistijsko jelo i piće ima

proizvoditi, i proizvodi, za dušu one učinke što ih tijelu osigurava uzimanje tjelesnog jela i pića. Sv. Toma ih ovako navodi: „(Oboje jelo), uzdržava, umnaža, obnavlja i razveseljuje — sustentat, auget, reparat, delectat”. Isti pjeva da je po euharistiji Isus „živi Kruh što život daje”. Radi se, dakle, o životu, o uzdržavanju života za koje je potrebno ne samo jelo nego je i još potrebnije piće.

Za svoje životno djelovanje čovjek mora upotrebljavati sve svoje sile da nešto poduzme i izvrši. Ostanimo samo kod duhovnog djelovanja u užem smislu riječi. Životno nam iskustvo i Isusova riječ svjedoče: „Uistinu, bez mene ne možete učiniti ništa” (Iv 15,5). Kristovska nam je jakost potrebna za molitvu i bilo koje dobro djelo, ali posebno nam je euharistija potrebna za *nasljedovanje Krista* (Mk 8,3: „Ako ih otpravim gladne njihovim kućama, klonut će putem”), za nošenje svoga križa na putu za njim, za žrtvovanje. Tu smo kod točke koja je našem potrošačkom i upravo rasipničkom društvu najteža. Dosta se sjetiti zbog čega se mladi ne odazivaju katkada i jasnim Božjim pozivima u svećenički ili redovnički stalež, dotično zašto im je teško obdržavati Božje zapovijedi u predbračnom i bračnom životu. I u ovom drugom toliko da sve više mladih (i kod nas) niti ne stupa u zakonitu bračnu vezu, a naivno je misliti da takvi žive u trajnom celibatu.

Eto, svaki nov naraštaj pa i naš Crkva mora u prvom redu *odgajati za žrtvu*, za radosno svjedočenje Kristova križa i za još teže nošenje svoga. Dobro je o tome govoriti, pisati, zahtijevati pa čak i sankcijama prijetiti onima koji ne idu tim jedinim evanđeoskim putem. No Isus nije ostao kod toga. Od bilo kakvih ljudskih riječi uspješnija je božanska pedagogija koju je Krist pokazao kad je „činio i učio” (Dj 1,1). Znao je on našu slabost pa nam je ostavio za hranu i piće sebe, svoju snagu i milost. Otajstvo je to što ga je mogla izmisliti samo njegova ljubav i svećmoć. Sam se žrtvovao do smrti na kržu i tu nam je žrtvu ostavio, da je neprestano i sada činimo nazočnom posvećivanjem i blagovanjem kruha i vina. I ovim drugim, kako bi nas Kristova krv napajala i duhovno opijala („Sanguis Christi, inebria me!”) za sve pa i najteže i najdugotrajnije životne žrtve. Konkretnije može o tome razmišljati svatko za sebe prema potrebama svoje duše i onih koje su mu povjerene. No jedno možemo svi zaključiti: prema Isusovu naumu i postupku pričest pod objema prilikama nije nikakva novotarija oduševljenih liturgičara, nikakva pomodna izmišljotina kratkog vijeka, nego je sadržana u Kristovoj ustanovi, u stoljećima dugoj praksi Crkve i u životnoj potrebi za naša često beskrvna zalaganja na duhovnom polju.

Razmotrimo barem jedan *liturgijski tekst* koji je s tim neposredno u vezi: „Pogledaj, Gospodine, na žrtvu koju ti sam pripravi Crkvi svojoj i dobrostivo daj da svi pričesnici ovog jednog kruha i kaleža, Duhom Svetim sabrani u jedno tijelo, u Kristu postanu živa žrtva na hvalu slave tvoje”. Krist je put k našem cilju i cilj našega puta (sv. Augustin) općenito uzevši i još konkretnije po svojoj i našoj žrtvi. On je tu žrtvu priprazio, on ju je izvršio i kao amanet ostavio svojoj Crkvi koja je toliko njegova koliko se neprestano sjedinjuje s tom njegovom i svojom žrtvom. „Crkva tvori euharistiju i euharistija tvori Crkvu” (Pavao VI). U toj je žrtvi svaki od pričesnika dionik jednog te istog kruha i kaleža, dakle, pod objema prilikama svi pričesnici. „Tijelo je moje jelo istinsko, krv je moja piće istin-

sko" (Iv 6,54). Pa zar da se to piće istinsko ne pije? Dakako, nije dovoljno samo formalno primanje Kristova tijela i krvi, jer „Duh je onaj koji oživljuje: tijelo ne koristi ništa”. Kršćani smo ako smo u Kristovu otajstvenu Tijelu, a u to nas sabire i neprestano oživljuje njegov Duh, Duh Sveti. Što pak znači s Kristom biti živa žrtva na hvalu Očeve slave, pogledaj u „Nasljeduj Krista” (II, 12: O kraljevskom putu svetoga križa).

Još bi za pričest pod objema prilikama trebalo navesti *ekumenski i psihološki razlog*. Prvi se obazire na praksu naše pravoslavne i protestantske braće, a drugi na posve opravdanu želju suvremenog čovjeka koji, da ih shvati i prihvati, želi također u punini doživljavati znakovitost naših obreda. Kad o tim vidicima nećemo naduže, evo napomene samo k drugome: Opće je poznato da vanjski izražajni znakovi vrlo jako utječu na čovjekovu nutrinu, redovito mnogo jače od razumskog uvjeravanja, naročito kad se radi o apstraktnim istinama kao što je većina vjerskih datosti. Time se vraćamo na ono što smo govorili o znakovitosti sakramenata, koji su po svojoj biti znakovi. A puna se znakovitost euharistijskog sakramenta sastoji u pričesti pod objema prilikama. No, za svaku pa i liturgijsku znakovitost valja imati osjetila duše i srca pa smo zato više navodili vidove negoli razloge. A velik bi se članak mogao za ovo napisati o značenju krvi (i vinu) u Bibliji kako ih ona gleda u životu čovjeka i naroda.

3. Praktične napomene

U vezi s tim i drugim vidicima iznesimo u dobrohotno razmatranje još nekoliko praktičnih napomena. Prva se odnosi na *uključivanje naših svjetovnjaka* (laika) u sve grane crkvenog života, čemu je posvećena i ovogodišnja Biskupska sinoda u Rimu. Valjda ne treba dokazivati kako se to uključivanje može, a i mora, najprije i najkorisnije ostvarivati u sudjelovanju kod zajedničke liturgije svih prisutnih. To je bila glavna svrha liturgijskog pokreta i onda srž saborske konstitucije o svetoj liturgiji. Neka to posvjedoče barem dva njezina stavka: „Majka Crkva živo želi da se svi vjernici privedu k onom punom, svjesnom i djelatnom sudjelovanju kod liturgijskih slavlja kako ga traži sama narav liturgije i na koje kršćanski narod — jer je „rod izabrani, kraljevsko svećenstvo, sveti puk, narod stečeni” (1 Pt 2,9; usp. 2,4-5) snagom krštenja ima pravo i dužnost (čl. 14). U liturgijskim slavljima neka svatko, bio služitelj ili vjernik, obavljajući svoju funkciju, radi samo ono i sve ono što na njega spada po prirodi stvari i prema liturgijskim propisima” (čl. 28).

Tko se zaustavi kod riječi „*punom*” i „*sve ono što na njega spada*” smije li posumnjati da se to odnosi i na način pričešćivanja kakvo je ustanovio Krist Gospodin? Kad se toliko govori o pravima (dakako, i dužnostima) što ih svakome daje već sam sakrament krsta, i što sve valja učiniti da se i naši svjetovnjaci ne osjećaju ni u čemu prikraćeni, onda im i kod pričešćivanja dajmo što im je Bog dao. Između dva rata su u nekom našem selu živjele dvije međusobno zavađene obitelji, a obje su imale sina u sjemeništu. Otac je o sinu suparničke obite-

lji izjavljivao: „Neću mu dati da pije iz kaleža”. Ocrnjivanjem a valjda i klevetanjem mu je i uspjelo da dotični nije postao svećenik. Pustimo drugo, ali iz toga izvucimo koliko običan vjernik svećenikovu pričest smatra nešto većim od svoje.

Dakle, uz gore letimice spomenuti ekumenski i psihološki vidik možemo dodati i *pastoralni*, bolje reći opće *crkveni*. Kao što moramo promicati sve ono što nas približava odijeljenoj braći i suvremenom čovjeku, još više to vrijedi za povezanost „crkvenjaka” i svjetovnjaka, pa da i ti drugi postanu isto tako crkvenjaci, što su već po svome krštenju. Pogotovo kad pričešćivanje pod objema prilikama te dvije vrsti vjernika mogu još više izjednačiti. Uklanjanje barem tu neevanđeosko razlikovanje, naročito kad se radi o stvari koja nije dogmatske već samo obredne, disciplinske naravi. I u tome valja to važno otvorenje, što ga je Duh Sveti pružio po II. vat. saboru, uzeti kao na svoj način važan „glas vremena”.

Nećemo se zadržavati kod razloga i načina kako je došlo do toga da je Sabor opet dopustio pričest pod objema prilikama, koja je prije njega bila uskraćena čak i mladomisniku kad je prvi put, klečeći pred oltarom, misio zajedno s biskupom i primao samo svetu hostiju. Postanak i sadržaj 2. stavka 55. člana konstitucije „Sacrosanctum concilium” opisuje svaki njezin komentar. No valja spomenuti kako dozvola da „pričest pod objema prilikama može dopustiti. . . i laicima” spominje samo novokrštenike u misi poslije krštenja. Neki su oci tražili da se spomenu i drugi slučajevi, npr. da se tako pričešćuju i zaručnici kod mise vjenčanja. Koncilska je komisija priznala da bi to bilo vrlo prikladno, ali prijedlog nije usvojila kako bi se vidjelo da su u tekstu navedeni primjeri (dva prva se odnose na ređenike i zavjetovanike) samo primjeri koji *se mogu dopuniti*, kako se i dogodilo malo poslije Sabora i sve se više i više događa.

Stoga je nepravilno i posve proizvoljno kada tko tu, a i drugdje, prigovara što je razvoj u Crkvi išao dalje od saborskih odluka. Takav zaboravlja da bilo koji sabor nije završetak crkvenog razvoja nego radije početak i poticanje na tekući i budući rast. Duh Sveti vodi Crkvu ne samo onda kad cijela njezina hijerarhija nešto svečano odlučuje već i kada redovno crkveno učiteljstvo i zakonodavstvo taj razvoj vodi i uvijek dalje promiče. Tako se u mnogim krajevima katoličkog svijeta pričest pod objema prilikama počela dijeliti i dijeli u sve više zgoda. Nalaziti se je tome i kod nas.

Tko pogleda novi misal i u njemu čl. 242. „Opće uredbe”, nalazi dvadesetak slučajeva kada se može dijeliti pričest pod objema prilikama i običnim vjernicima. Potrebna je dozvola biskupa, ali ta ne mora biti isključivo za svaku pojedinu prigodu. Što općenitija njegova suglasnost pokazat će povjerenje prema svećenicima i ljubav prema svima svjesnim svjetovnjacima. Koristit će navesti slučajeve u kojima su austrijski biskupi općenito dozvolili pričešćivanje pod objema prilikama i što se nalazi u njihovim Direktorijima:

- kod mise krštenja, primanja u Crkvu i potvrde odrasloga: njemu, njegovoj rodbini, kumovima i katehetama;
- svima koji kod mise primaju neku crkvenu službu;

- bolesnima, njihovoj rodbini i svima prisutnima kod mise u kući nekog bolesnika;
- kod misnog slavlja manjih zajednica (grupne mise);
- u misi na posebno svečane dane ako nije prevelik broj učesnika;
- kod mise prigodom duhovnih vježbi, pastoralnih dana i sličnih priredbi;
- svima koji u tom misnom slavlju obavljaju neku posebnu službu (npr. diakon, čitač, djelitelj pričesti. . .);
- pitomcima u svećeničkim sjemeništima, svim pripadnicima nekog reda ili kongregacije u njihovim kućama;
- svećenicima koji prisustvuju velikim slavljinama a ne mogu ni celebrirati ni koncelebrirati.

Većinu gornjih dozvola daje zapravo već novi misal (čl. 242), a uz druge neka je slobodno ponoviti želju i molbu već davno javno iznesenu: da se pričešćivanje pod objema prilikama ne samo dozvoli već gdje je to moguće, i uvede barem na spomen-dan kad je Isus to učinio, *na misi Gospodnje večere*. Tada u mnogim mjestima zajedno misi više svećenika. Tako je jednostavno da jedan od njih (ili više njih) iz čestičnjaka uzme hostiju, umoči je u kalež što ga drugi uza nj drži i onda držeći nad čestičnjakom hostiju (da ne bi iz nje kapnulo vani) položi je na jezik svakog pričesnika. Misal izričito kaže da je znakovitije kada svi piju iz kaleža, ali jer se to još smatra neprikladnim, nek se barem na Sveti četvrtak svi pričeste umakanjem. Od razloga zbog kojih neki odgađaju (radi se samo o odgađanju!) davanja dozvole za pričešćivanje pod objema prilikama navodi se i opasnost profaniranja koje da se događa i kod polaganja hostije na ruku pričesnika. No upravo pričest umakanjem i polaganjem na jezik isključuje bilo kakvu profanaciju.

Pri kraju još spomenimo prigovor koji se ponavlja općenito protiv novoga misnog obreda, navodno da premalo ističe žrtveni značaj euharistije. Čak da se tu osjetio utjecaj protestanata koji su kao slušači bili pripušteni ne samo koncilskim raspravama već i radu „Vijeća za provedbu konstitucije SC”. Koliko je taj prigovor neopravdan vidi se što posve nova tvorevina tog Vijeća, Treća euharistijska molitva, naglašava žrtveni značaj euharistije više od ostalih triju misnih kanona. A taj će žrtveni značaj biti još više očigledan i običnim vjernicima kad im se protumači smisao pričesti pod objema prilikama. Već Naputak Kongregacije za bogoslužje od 29. lipnja 1970., što ponavlja i novi misal, traži da se vjernike dobro (plane) katehezom pouči o značaju tog obreda. Vidi se da Crkva računa s njegovim uvađanjem i da se brine kako bi to bilo što korisnije.

Konačno bi nam mogao tkogod reći zašto o tome javno pišem. No u cijeloj se liturgijskoj obnovi postupalo tako da je o svim njezinim načelima i prijedlozima bilo najprije poučeno i zagrijano svećenstvo i onda preko njega ostali Božji narod. Zatim je slijedila dozvola sa strane crkvenog učiteljstva. Da nije bilo tih ustrajnih pretpriprava, teško bi onako jednodušno bilo izglasano sve ono što nam je donijela liturgijska konstitucija. Sličnim nastojanjem radimo i na sve većem i dubljem njezinom ostvarivanju. Čekaju to od nas i Bog i Crkva i duše naših suvremenika.